

Ázarián István örmény katolikus patriárkha.

Ázárián István örmény katolikus patriárkha.

Az örmény kath. egyházat kipótolhatlan nagy veszteség érte: a ciliciai kátholikosz, Ázárián István érsek-primás folyó évi máj. hó 1-én jobblétre szenderült.

Boldogult Konstantinápolyban született. Iskoláit szülővárosában kezdette el és Rómában végezte. És a „Propaganda“ volt kiváló növendéke, a fiatal, de nagyeszű pap a Gondviselés adta műköriében olyan sikeres munkásságot fejtett ki, hogy előljárói figyelmét magára vonta: némsokára az akkori örmény kath. patriárkha, a híres Hászun titkárává nevezte ki. Ezen időben csak egy ilyen tehetséges férfiú tölthette be méltóan ezt a terhes állást. Ugyanis a kath. örmény egyház ekkor nehéz viszonyok, nyomasztó körülmények közt élt: kitört a harc a hászunisták és az antihászunisták közt. És mivel a Porta is ezen utóbbi párthoz szegődött, Hászun számkivetésbe küldetett. Helyére a volt titkár: Ázárián választatott; ki eszélyességgel, okossággal, bölcs mérseklettel nemcsak kiegyenlítette az éles ellentéteket, hanem még a török udvar kegyét is megnyerte. Hászun számkivetésének helye: Róma és utóda, a Porta által is nagyrabecsült Ázárián a szultán megbízásából szintén Rómába megy; de e küldetés: kitüntetés, a fényes kapú, ajándékát viszi az Egyház fejének.

Ázárián patriárkha egyik dolgozatával megtisztelte lapunkat is, nagy neve ott diszeleg az „Armenia“ munkatársai között. Taval derék titkára: dr. Thumáján meglátogatta szerkesztőségünket. Ez beszéd közben ezeket is mondotta: „Megkérem Ö Eminenciáját: a patriárkhát, hogy valósítsa meg régi szándékát, és jöjjön el jövő évben „Világosító-Szt-Gergely napjára (1899. jún. 17.) — Szamosújvárra. Kiséretében leszek bizonyára magam is.“ El fogjuk érni — ha Isten is úgy akarja — Szt-Gergely napját, de nem fogjuk látni oltárunk előtt a legelső örmény kath. főpap nemes alakját. Meg leszünk fosztva a legnagyobb lelki

gyönyörtől: nem hallgatjuk patriárkha-primási miséjét. Nem fogunk áldásában részesülni; áldott ajkai nem fogják felénk hangoztatni ezeket a szavakat: „Ortnuthium Amenágároghin icszhe i vérá czér“ (A Mindenhatónak áldása szálljon ti reátok...). Nem; mert már más útra ment; elment oda, a honnan nincs többé visszatérés.

Az elhunyt patriárkha helyettese: Árfiárján Ávedisz, Ánárzábáh érseke Konstantinápolyból két szomorújelentést is küldött szerkesztőnknek: egyik örmény, a másik francia. Betegsége alatt a pápa áldását küldötte Ázáriának. Tüdőgyulladás vetett véget drága életének 73 éves korában. Földi maradványait nagy pompával temették el. Nem közönséges temetésén a külföldi követeken kívül ott volt szentséges Atyánk képviselője is.

Adjon a gondviselő Isten az elárvult örmény kath. egyháznak méltó utódot!

Szongott Kristóf.

Orosz-Örményországban.

— Egy utazó feljegyzéseiből. —

I.

Delisán-ból Eriván felé.

Delisán-nál (Tilicsán) bucsút vettem az utitársaimtól. Ők Alexandropolba igyekeztek s velök ment az omnibus is; az én útam célpontja Eriván volt. Delisánnál veszi kezdetét az örmény világ; a lakosság eddig az út mentén kizárólag tatárokból állott.

Magamra maradtam; minden tudakozódásom daczára nem tehettem szert egyetlen utitársra sem. A postaállomás főnöke azt ajánlotta, hogy az ugynevezett „kis postá“-val útazzam tovább, ugyanis a tarantaszszal, mely egy kalauz

kiséretében naponkint Akstafát-ból Eriván-ba szállítja a postaszákokat. Az utas ily esetben csak a felét fizeti a rendes szállítási díjnak.

Örömmel fogadtam el az ajánlatát s nem is volt okom megbánni ezt az emlékezetes utazást. Igaz, hogy másnap sokkal kényelmesebben juthattam volna tovább a nagy-ruganyos omnibus-sal, de sok eredeti és sajátos dolog elkerülte volna a figyelmemet, ha nem töltök magamra egy egész napot ebben a reám nézve teljesen idegen világban.

A postakalauz örmény volt s valamicskét oroszul is tudott; a postakocsis, az állomás-főnök, a nép innentől kezdve tisztán örmény volt. Csak nagy nehezen tudtam magamat velök megértetni. Az étel és ital Delisán-on túl egészen keleties volt; az épületek, sőt maga a természet is mintha teljesen megváltoztak volna.

Delisán ezerkétszáz méternyire fekszik a tengerszín fölött. Az út innen több mint huszonöt kilométer hosszúságban majdnem további ezer méternyire emelkedik a Szeván-tó mellett levő Tsubuchli-szorozhoz. A hegyek ormain látni lehetett még vastag hórétegeket s a lejtőkön is elszigetelve kisebb-nagyobb fehér foltokat.

Elhagyván az Akstafát-völgyet, végtelen, fárasztó kanyarulatokban masszív hegyhátra kapaszkodott fel az út. Mind inkább közeledtünk a hóregiohoz; a fehér foltok csakhamar a jobb és bal oldalunkon voltak; majd fölējök jutottunk, nagy hótömegek közé, a melyek olvadoztak már s a belőlük kiszivárgó vízzel annyira fellágyították az utat, hogy a lovak néhol csak lépésben mehettek tovább. A levegő is megnedvesedett s jéghideggé lett, a légkörnek egész hangulata komorrá, kísértetiesé vált, mintha csak valamely kellemetlen esemény bekövetkezésére készített volna elő.

Erős kanyarulattal még egyet fordult az út úgy, hogy visszatekinthettem az elhagyott völgybe. A köd felfelé szállt s követett minket. Sűrű tömege mintegy láthatatlan mélységből fölkararodva, lassú előrenyomulással vált ki a háttérből s betöltötte az egész völgyet. Közelen és távolban már mindent vastag fehér hólepel takart; mintha láthatatlan szellemek érintették volna meg homlokunkat a

jéghideg kezeikkel; szürke ködfelhő ereszkedett le egy pillanat alatt a szekérre, a lovakra és reánk. A szuszogó és párolgó állatok ismét kanyarodtak egyet a járművel s a ködkisértet többé nem volt szemközt velünk; éreztük, miként fog át s takar mindinkább be a hátunk mögöl. Néhány pillanat alatt utolsó nyoma is elenyészett a kilátásnak; mintha át nem hatolható göztengerben fáztunk és dideregtünk volna, nem látva semmit a lovaknak nedves hátán kívül.

Ebben az ólmos ködben hajtottunk a szoros magasságánál valamivel alantabb fekvő állomási épület elé; lovakat cseréltünk s ismét útra keltünk. Csak fönn a magasban jutottunk ismét szabad és tiszta légkörbe, mert a ködtömegek egy pár meghiusult kísérlet daczára nem hatolhattak a szorostető fölé. A midőn az utolsó páragomolyag is elmaradt mögöttünk, délről éles hegyi szél kezdett fujdogálni, mintha eleven élet váltotta volna fel a természetnek azt a rideg komorságát, a melyen felfelé kapaszkodóban átjutottunk, — az estalkonyban szemünk elé táruult a hóborított vulkanikus hegykúpok által szegélyezett hatalmas Szeván-tó. Eljutottam az örmény fensíkra.

Jelenovka állomáson, kétezer méternyire a tengerszín fölött töltöttem az éjet, mert a könnyű posta csak nappal jár. Szemközt az állomással, a tóban, egy sziklaszigeten feküdt az ősrégi Szeván-kolostor, melyet az örmény egyház jelenleg a fegyelmi uton büntetett papoknak az internálására használ. Ámbár erősen benne voltunk már április hónapban s az állomáshely Nápolylyal azonos szélességi fokon volt, mégis a télutoljának képét mutatta az egész vidék. A magas fekvés és a nagy szelek miatt sem fák, sem bokrok nem tenyésznek a Szeván-tó mellett. Sötét lávatalaj az olvadó hótakarónak egyes foltjaival; hólepel borított heglánczok a nagy, kiterjedésben a Balatont felülmuló tó medencze körül, melynek vizében a világ legizletesebb pisztrángjai élnek; a közvetlen közelben kisebb-nagyobb vulkánhegyeknek tipikus kúpalakjai, melyeknek tátongó oldalüregeiből egykoron lávatömegek áradtak ki: — ez volt a sceneria, mely fárasztó utazás után, az éjbe gyorsan átmenő alkonyatnak órájában lebilincselte

a figyelmemet a szeváni fekete lávasíkon, a háttérben Delisán völgyének bújá zöldjével!

Már Tiflisben nem győzték előttem eléggé dicsérni a szeváni pisztrángokat; s valóban királyi eledel is volt a hal, melyet vacsorára nekem felszolgáltak. Nem hiszem, hogy párja lenne ennek bárhol az egész világon. Hozzá egy nagy üveg fehér eriváni bort kaptam. Az utazás okozta nagy szomjúság után valósággal felüditett ez a nemes szőlőnedv, melynek az Araxes-völgy napja adta meg hasonlíthatatlanul finom zamatját. Igaza volt annak az örményországi barátomnak, a ki odahaza áradozó lelkesedéssel magasztalta előttem a szülőföldjének borait! Mintha az őskornak sziklákat olvasztó heve az örmény föld bazaltközetén s a vulkanikus törmeléken tenyésző szőlőkben új életre kelt volna, az egész testet átjárta ennek a bornak a tüzes ereje.

Felséges volt ez a vacsora, — hanem annál gonoszabb volt, a mi követte, az éjjeli „nyugalom.“ Az állomásnak csak egy vendégszobája volt három falóczával. Kettő ezek közül már le volt foglalva; törökkel felfegyverzett emberek aludtak rajta, rongyos szőnyegekbe takarózva, a törött ablakokon keresztül pedig csakúgy üvöltött a szél. Fekhelyet készítettem magamnak a harmadik lóczán; még egyet hörpintettem a boros palaczkból; a teveszörből készült utisapkát, a baslikot fejemre huztam, betakartam magamat a szintén teveszörből való uti pokroczzommal s aludni akartam.

Hadd vessek fátyolt arra, hogy mi lett ebből a könnyen érthető szándékomból! Elég legyen csak annyit mondanom, hogy hiában prédáltam el több mint fél fontnyi rovarport... Másnap reggel hatalmas pisztrángot vásároltam (másfél kilót negyven krajczárért) hogy magammal vigyem Erivánba, ajándékul annak a családnak, a melyhez ajánlva valék. Aztán jó korán utra keltünk a postakalauzzal és a postaszákkal.

Az útnak következő része erősen megviselt. Mintegy husz kilométernyire csak lépésben mehettünk, mert a lávából épített úttest igen hamar szétmállik s a nagy hóolvadás következtében olyan volt az egész útvonal, mintha

mélységes, szurokfekete mocsár nyult volna szemeink előtt a messzeségben.

Jelenovkától Erivánig még mintegy hetven kilométernyi a távolság. Az út egészen Ahti állomásig még fölötte vonul el ama határnak, a hol fák tenyésznek. Láva mindenütt, köröskörül semmi egyéb, mint láva, a mely szétmállva termékeny, itt-ott jól megművelt szántóföldet ad. Ismételve láttam örmény parasztnak az ökörfogatait a mezei munkánál, mert ámbár fák és cserjék nem élhetnek itt meg, a gabona meglehetősen jó termést ad.

Fának a hiányában egészen kőből vannak építve a falvak. A házfalak igen alacsonyak, alig másfél méternyi magasságra vannak emelve, vagy jobban mondva vulkanikus törmelékből kör- vagy négyszög alakban igen vastagon felhalmozva. A ház belseje részben be van ásva a földbe; a lapos fedél keményre taposott földdel van takarva s itt-ott lyuk van benne a füstnek az eltávolítására. Más helyeken az ajtón át bocsátják ki a füstet is. Ablakok ritkán láthatók. Mindenik házhoz szintén kőfallal körülvett udvar csatlakozik, a melyben tüzelő-anyagul szolgáló nagy trágyadomb van felhalmozva. Az istállók külseje is egészen olyan, mint az emberi lakásoké.

Az egész falú épületeinek színe és magassága tekintetében alig válik ki a talajról, a melyen fekszik s némi távolságból réteges köveknek csoportokba való összehalmozódásánál. Az út folyvást vulkanikus kúpoknak az aljánál vonul el, végtelen tömege között a plutonikus közeteknek, melyekkel ezer meg ezer négyszög-kilométert hirtettek be ama kúpoknak a kitörései.

Ahti állomásnál lankásodni kezd a talaj s csakhamar járhatóbbá válik az út is, mert lefolyáshoz jutottak a tavaszi olvadás víztömegei. Gyors ügetésben rohannak tova lovaink a lefelé szálló, sima úton. A levegő enyhébb lesz, s megjelenik az út szélén — igaz, hogy még teljes hiányában a zöldleveleknek — egy-egy nyárfa is. A nap ránk veti meleg sugarait, — valóságos jótétemény az előbbeni napnak kellemetlenül nedves és hideg levegője után.

A táj maga valóban nagyszerű. Balról a Novo-Bajazet merész hegyláncza 3600 méternyi magasságú kihalt

vulkankúpjával, az Uestapa-val, a mely téli hóköpenybe van még burkolozva, jobbról egész tömege a szintén hóborította hegygerinczeknek, melyek mögül kidugja fejét a lapos, paizsalakja daczára 4100 méternyire nyuló Alagöz lāvavulkán.

Énekelni kezdenek a madarak is, s minél mélyebben hatol a völgybe a tarantasz elé fogott három ló, annál melegebben sütnek a nap sugarai. Finom zöld borítja a fák ágait s az utak szélein fris, zöld fű jelenik meg. Jobbra, a messze távolban felbukkan egy folyónak, a Sanga-nak, Eriván folyójának szalagja. A dél órájához közeledünk, a levegő mindinkább tisztul és derültebbé lesz. Fönn magas sziklatömegben fekszik az Eriván előtti utolsó állomás.

S a mint fölérünk a magasba, először nyilik meg szemünk előtt déli irányban az eddig fátyolba borult távlatkép. Messze elnyúló zöld ronaszából kiválik egy keskeny ezüsthonál. Lábaink előtt fetszik Örményország legáldottabb vidéke, a völgsíkja az Araxes-nek, az örmények „anya“-folyójának, a hol egykoron Artaxata állott, az országának első királyi városa!

— A második közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. Molnár Antal.

Ki a mezőre menjünk édesem!

— Nőmnek. —

Ki a mezőre s erdő hüsibe
Tavaszi jöttén menjünk szép hitvesem!
S mint régen, a midőn ketten valánk,
S szerelem napja fölragyoga ránk:
Virágos fűben járjunk édesen...

S árnyas erdőn, a szép, zöld fák között,
A hol a gerle bug, s rigó füttyöl;
Hol minden bájt és életet lehel,
Irigység hol tanyára soh' se lel:
Idézzük multunk képit újra föl!

A szép multból felénk aranyvirág
Mosolyog: az első boldog szerelem...
S bár évek multán sok megváltoza,
Szívünkbe változást mi sem hozza:
Él benne most is igaz érzelem!

S ez alkota, a sok küzdés után,
Boldog jelent, virágos életet...
Erényünkért is álda Istenünk,
Más örömet is juttatott nekünk:
Életfánknek három szép sarja lett!...

Im, így fűzi lelkünkben össze egy
Arany-fonál jelen s mult gyönyörét!
Rokon volt lelkünk, s föl magasba tört,
Átlépve az anyag-alkotta kört,
S így az idő sem szakíthatta szét!...

Ki a mezőre s erdő hűsibe
Tavasz jöttén menjünk hát édesem!
Ott tiszta minden s életet lehel, —
S virágnak és erdőnek mondjuk el:
Szívünkbe' szent s örök a szerelem!...

JÓZSA JÁNOS

A bécsi mechitharisták emlékkönyve.¹⁾

I.

A mechitharisták tagadhatlanul az örménység legfőbb büszkeségei közé tartoznak. Egész történetük nemes eszmékért folytatott szorgalmas, becsületes tevékenységről beszél s akárhol megtelepednek, kulturális hajlama-

¹⁾ Eine Skizze der literarisch-typographischen Thätigkeit der Mechitaristen-Congregation in Wien aus Anlass des 50 jährigen Regierungs-Jubileums Sr. kais. u. kön. apostolischen Majestät Kaiser Franz Joseph I. von P. Gregoris Kalemkjar, Director der Mechitaristen-Congregation Buchdruckerei. Wien. 1898. 99. l. két fényomattal és kilencz szöveggéppel.

ikkal, feladataik gyors fölismerésével és szeretetreméltó modorukkal igen hamar szimpathiákat tudnak kelteni. S mintha némileg az egykori örmény birodalom misszióját folytatnák. Egy részük a modern nyugati civilizáció nagy áradatába kerülve, itt egy-két igen nevezetes ponton szerény eszközeikkel is éppen olyan finom érzékkel szolgálják a kereszténység magasztos ügyét, mint a hogy annak idején a kis Örményország a világot átalakító isteni vallásnak erős vára tudott lenni a keleti népeknek különböző világ-felfogásainak zürzavarában.

Gondoljunk csak a San-Lazarrora! Egy század óta a leghatékonyabb lelki üdülőhelyek egyike ez a szelid bájú kis földdarab, a honnan még olyan összebonyolodott lelkék is, mint a Byroné, megvigasztalodva távoztak el. Úgy látszik az örmény barátok csendes, de lankadatlan munkában lefolyó élete a legmegnyugtatóbb látványok közül való: a jámbor vallásosságtól áthatott szellemi életnek egyszerű fenségű képe.

Mert tévedes volna azt himni, hogy Mechithár Velenczében élő utódai csupán a végtelen tenger poezisének, klostromkertjük ciprusainak és narancsfáinak köszönik nagy szuggesztív erejüket. Szó sincs róla: a Velencez melletti örmény kolostor már azzal is hat a lélekre, hogy az egykori zajos karnevalok, a mámorító Tizian s a híres nagy szerelmek városa mellett fekszik. Mint egy finoman kiesztelt kontraszt: az elillanó, röpké élet tobzódó csapongása mellett, az örökkévalóság fenséges magaslatai felé segítő magány csöndessége. Mindebben van valami, talán nagyon sok s a Byron esetében talán ez volt minden: a roppant hatású mise en scène, az ellentétnek óriási ereje.

De ime másik nyugateurópai székhelyükön, az osztrák világvárosban mindezek a külsőségek teljesen hiányoznak, klostromuk kívülről hiján van minden hangulatkeltő stilszerűségnek, egész szürkén beleolvad a Neubau bérkaszárnnyáiba, sőt takaros kis templomuk is észrevétlenül tűnik el igen sok járó-kelő tekintete elől. És mégis a mechitháristák a másfélmillió Bécsben is mély lelki hatásokat tudtak kelteni. Mondhatom, hogy ebben az emberáradatban is különös tisztelet veszi körül őket s kolostoruk úgy mint

templomuk a nagy város lelki életének legnevezetesebb tényezői közé tartoznak. Mélyebben kell hát keresnünk e varázserő forrását s úgy érzem, mintha a dicső Mechithár okos és szelid arca nyújthatna a legbiztosabb magyarázatot. Az igaz hittől áthatott nagy intelligencia diadala a mechitháristák sikerekben annyira gazdag története. Csak nagyon tudatos szervezésnek lehet eredménye az a harmonia, a mi a szerzetes élet kontemplatív része és a külső világgal szükségszerűen összeköttetésben álló üzleti, ipari s gazdasági tevékenység között a mechitháristáknál fennáll és oly bizalomkeltő hatással van mindazokra, a kik velük érintkezésbe lépnek. A bécsi mechitháristák legfőbb jövedelmi forrása híres és virágzó könyvnyomdájuk, e mellett bizonyos mértékben a gazdálkodással is foglalkoznak s az így megszerzett eszközök aztán módot nyújtanak nekik arra, hogy a tudományoknak is élhessenek s hogy mint papok egy világváros hitéletében a legnagyobb sikerrel buzgolkodjanak. Mindez együttvéve az okosságnak és a szorgalomnak olyan szerencsés produktuma, az erők és a körülmények oly sikerült összeegyeztetése, a mely előtt mindenkinek meg kell hajolni.

Ismétlem, hogy Bécsben ezt nagyon jól tudja mindenki, s ez az oka, hogy részük volt mindenben, a mi a derékségnek, a tisztességes munkának s a nemes törekvéseknek földön elnyerhető erkölcsi jutalmazása lehet a legmagasabb helyről jövő elismeréstől a legegyszerűbb néprétegek öntudatlan, ösztönszerű ragaszkodásáig.

Ennek az utóbbinak megnyilatkozása egyszer az én szememből is kicsalta a meghatottság, az öröm vagy nem tudom én talán némi kis ártatlan büszkeség könnyeit.

Most egy éve az utolsó májusi litánián voltam a bécsi atyák kedves kis templomában. Épen a magyar arisztokráczia egyik szépreményű fiatal tagja volt a teljes díszben pontifikáló pap. Borotvált arcának finom nyugatias vonásai sajátos érdekességgel váltak ki a sok erőteljes nem kevésbé szép szakállas keleti arcz közül. A virágdíszben pompázó kis templom főoltára fény-árban ragyogott s a környékbeli polgárcsaládok hófehér ruhás kis lányai álltak

körül kedves karékban küldve az egek Királynőjéhez ártatlan lelkük tiszta hódolatát.

S mindennek háttéréül buzgó hívők szorongtak ki állva, ki térdre hullva teljes áhitatban elmerülve. Én pedig Mechithárra gondoltam, a ki ide s tova kétszáz évvel ezelőtt távol Keleten maga köré gyűjtött néhány jámbor férfiút a katholicizmus szent ügyének szolgálatára. Ha láthatná, hogy az elvetett mag ennyire messze földön is mily dús aratást hozott s fölébredt bennem örmény származásom tudata, aztán az ifjú magyar főpap megint magyarságomat juttatta eszembe s mindez az igazi vallásosság mély érzéseiben lelkemet egészen elárasztó összhanggá olvadt. Még mindig hallom a „Te Deum“-ra felhangzó harsonákat, s az orgona bugásába vegyülő estharangot; pedig erre a szenzációra akkor egy nagyobb külföldi utazásnak különböző fajta és sokszor igen mély impressziói következtek nálam.

* * *

. . . A dolog lényege pedig az, hogy a mechitháristák Bécsben is megtalálták szerepkörüket s a hangot, a melylyel új környezetük szívébe férközhettek. Az Adrián olyan elemekből állították össze életüket, hogy ezt szemlélve Byron háborgó lelke megpihenhetett, emitt meg a nagy város veszélyes örvényei közt tévelygők egész sokaságát tudják a hit biztos öblébe irányítani.

Hogy mily alkalomból mondtam én most el mindezeket? Egy finom izléssel kiállított nagyon érdekes könyv került közelebből a kezembe, a melyet a mechitháristák adtak ki a mult évi császári jubileum emlékére. Egyik kiváló tudósuk: dr. Kálemkiár megírta benne a bécsi mechithárista-kongregáció könyvnyomtatói és irodalmi tevékenységének történetét és nagy pontossággal összeállította kiadványaik bibliografiai jegyzékét. S a míg folyton fokozódó érdeklődéssel végig olvastam ezt a szépen megírt történeti visszapillantást, felujult egy s más bécsi emlékeim közül: a minden nagysága mellett is annyira kedves városban tett sétáim a tisztelendő atyák egyik-másikával.

látogatásaim a kolostorban, egy pompás őszi délután a maueri majorságban s az utolsó májusi litánia.

Az említett könyvet akartam ismertetni s ebbe a subjektiv bevezetésbe tévedtem. Hanem most már rátérek arra is, nagyon megérdemli.

Esztegár László.

† Ázárián István örm. kath patriárka.

*Gyászba borult örmény egyházunk klérusa, népe:
Nemzeti főpapját most temelé Ararát.
Pápai helytartónk Sztámbulba' fejezte be életét,
Krisztus apostola volt, lelke nemesre hajolt,
Legfőbb püspöke s atyja valál ama pária fajnak,
Mely szent ős hiteért szenvedé vértanuként.
Prófétát veszített Kelet és Arménia Benned,
Am ma az Úr trónját ékíti fénykoronád.
Most, kinek őrül állt sas-szeme nyája felel szeretettel:
Isteni zsámoly előtt, légy Te a gondviselőnk!*

Merza Gyula.

SZAMOSÚJVÁR VÁROS

MONOGRÁFIÁJA.

Irta: **Szongott Kristóf.**

(Hetedik folytatás.)

V. Cikkely.

Mária Terézia kora.

(1740—1780.)

1. Fejezet. Szabadsághadj.

Mária Terézia.

Nekünk minden pénzbe került; a kiváltságlevélért is, mit felséges Asszonyunk idejében kaptunk, sok aranyt adtunk: „Értettem aulicus consiliarius Csató Sigmund ur informatiojából s kegyelmeteknek is jó emlékezetében lészen, midőn Privilegiumokat expetrálták, annak Tak-sáját említett consiliarius ur, mint mediator által deponálták és találtatván feles hibás aranyok, melyet supleált, ment 41 Rh. forintokra.“ Cibinii 3 febr. 1744. Joannes Haller.

2. *Fejezet. Szamosújvár és Erzsébetváros kiváltságlevellei.*

A két testvérváros kiváltságlevellei 1760-ban tartott országgyűlésen olvastattak fel; azonban a „Karak és Rendek“ azokat nem vették tudomásul, hanem azoknak ellentmondottak. Erre mindkét város panaszával a felséges trónhoz fordult. Városunk folyamodására ezt a kegyes iratot kapta: „Illustres Rev. Ad. demissas Magistrat. Armenorum in illo Principatu Nostro Szamosujváriensium et Elisabethopolitanorum Nobis suo modo relatas preces Benigne resolvimus ut in Contradictionis contra Privilegia ipsorum, a fidelibus ejusdem Principatus Statibus et Ordinibus, uti perhibetur, in proxime celebrata Diaeta factae casu, suos illi ad Thorum Nostrum emittere valeant Deputatos. Quam clementissimam Resolutionem Nostram supplicantibus istis more solito intimabitis. Quibus in reliquo... Datum in civitate Nostra Vienna Austriae die 25 mensis Februarii Ao Domini 1760. Regnorum vero nostr. 20.

Maria Theresia.

Gabriel Comes de Bethlen.

Kegyes Uralkodónk ezen leiratát a főkörmányszék a következő sorok kíséretében küldötte le: Circumspecti nobis grati Salutem et grat. Caes. Reg. Incrementum. Nem régen elfolyt Februariusnak 25-dik napján költ és itten accludáltatott copialiter királyi Rescriptum szerint Felséges Aszszonyunk megengedni kegyelmesen méltóztatott, hogy Kegyelmetek maga Gremiumából két Deputátust a királyi Thronus eleibe felküldhessen és a közelebb mult Diaeta alkalmatosságával a Tekéntetes nemes statusok által interponáltatott Contradictio materiájában alázatos kéréseket sollicitálhassák. E Gubernio Principatus Transylvaniae Regio. Cibinii die 10 apr. 1760.“

3. *Fejezet. Az uradalom egy része zálogban.*

Thodorás Dániel (Dániel Tódor) 1744. decz. 10. Miklós Christóf¹⁾ bíró idején 12000 m. frtért zálogba vette Né-

¹⁾ Ennek a főbírónak neve: Karátsonyi Miklós, ki Karátsonyi Kristófnak volt a fia; röviden tehát: Miklós a Kristófé. (L. lejjebb „Városunk főbírái, polgármesterei“ czimű czikkelyt).

metit, Péterházát és Torda-Vilmát 30 esztendőre. A városnak sok kiadása volt; azért volt szüksége ezen zálogösszegre. „Mi alább megírtak együtt gyűlvén Biró és Senatorok és megtekintvén, hogy napról napra nem hogy városunk adosságát megfizethetnők, sőt még újabb adosságokba esünk; mivel a Dominiumnak jövedelme igen kevés, ha arendába adjuk a dominiumot, abból semmi sem válik, e végett unanimitati voto tevének zálogba Thodorás Dániel uramnak.“ (Vár. lev.). A Dániel család ezen idő óta használja a „Szamosújvár-németi-i“ előnevet.

4. Fejezet. *Donationalis nemesek.*

Mária Terezia azokat, kik a Bánátban vettek koronajavakat, adományi nemességgel (*litterae donationales*) tünteti ki. Én a főkormányzéknek vonatkozó értesítését azért közlöm, mivel örmények is vettek a kincstártól a Bánátban koronajavakat: „*Sua Mtas in favorem emptorum, qui in Banatu Temesiensi Regno Hungariae reincorporato Bona et Jura Possessionaria sibi comparare vellent, sequentia benigne stabilire dignata est: Ut super bonis in eodem Banatu abalienandis Litterae Donationales pari prorsus ratione, ac in Regno Ungariae Lege ac usu receptum est, expediantur. Emptor proinde ejusmodi Boni ipso facto in Nobilem Regni Ungariae indubitatum recipietur, omnibusque praerogativis et Privilegiis Nobilitaribus gaudebit. E regio Gubernio Cibinii die 4 aug. 1780. B. J. Bruckenthal. Carolus C. Teleki.*“ (4196. kormányzékai szám).

Itt még csak azt jegyzem meg, hogy a hazai örménység egyik legnagyobb jóltevője: Mária Terezia 1780. nov. 29-én halt el.

5. Fejezet. *Armalis nemesek.*

Mária Terezia idejében az *armalis* nemesség díja 2000 frt volt, míg I. Ferencz 1000 frtéért is osztogatott *armalis*-levelet: „Méltoztatott ő Felsőge ezen esztendőben Boldogasszonyhava 22-ről költ és ezen Főigazgató-Tanácsához utasított udvari decretumában kegyelmesen megállítani, hogy

a nemesítő Armalis leveleknek Taxája az eddig fizetni szokott 1500 frtról 1000 Rh. frtra leszállíttassék. Mely kegyelmes rendelése felséges Urunknak kegyelmeteknek kihirdetés végett megiratik. E Regio Gubernio. Claudiopoli die 19 febr. 1795.“ (Vár. lev. 1795—40 sz.).

6. *Fejezet. Kik bocsáttattak a „hazafiúi hit“-nek letételére?*

Habár az „indigena“ szó a latin inde genitus (itt született) szavakból képződött, mégis nem mindenki — ki e hazában született — tekintetett a régi magyar törvény értelmében indigenának. Csak a nemes és mágnás volt indigena; ¹⁾ a többi csak földi. Hazafiúságot pénzen is lehetett szerezni; legtöbbször azonban azt a csatatéren tanúsított vitézségük jutalmául nyerték. Az indigenatus-ról ²⁾ szóló királyi diplomának „kamaralis taksája“ — mint fentebb láttuk — 1500 frtról 1000 frtra szállítottatott alá. „Mivel a hazafiúi hitnek letételére ³⁾ csak azok bocsáttathatnak, kik arról diplomájukat az Országgyűlésének bemutatják; azért azok, kik a múlt években hazafiúságot nyervén a törvénykönyvbe már beirattak, de hazafiúságokról szóló diplomájukat még ki nem vették, — vegyék ki.“ (Vár. lev. 1795—102. sz.).

7. *Fejezet. A külföldi nemesség érvénytelen.*

Habár apáink a külföldön majdnem mindnyájan nemességet ⁴⁾ élveztek, a magyar törvény ezeket a beköltözés után nem iktatta be a hazai nemesek sorába. Itt külön kellett nemességet szereznünk.

¹⁾ Indigena: hazafi, hazafiasított, letthazafi, mit Heimatrecht, oder Recht des Eingeborenen begabt.

²⁾ Indigenatus, hazafiság, hazafiúság, részesedés a hazai jogokban, die Verleihung des Heimatsrechts

³⁾ A koronázás után a hazafiak: a nemesek és mágnások tettek ilyen hazafiúi hitet (homagium) a főkormányshé által kinevezett bizottságok előtt, melylyel fogadták, hogy níviek lesznek az új uralkodóhoz.

⁴⁾ „Nobili quidam Armeno Josepho Assiun ex Aleppo civitate Asiae oriundo subsidium dandum esse concluditur“ (öt aranyot kapott. Vár. lev. 1775 évi jegyzőkönyv.).

8. *Fejezet. Nemesek Szamosújvárt.*

„Lajstroma a szabad kir. Szamosújvár városában lakó (1805) nemeseknek: Özv. Placsintár Emanuelné, Simay Lukács centumvir, özv. Karátson Karátsonné, ifj. Karátsony Emanuel senator, 5. Karátsony Miklós, Karátsony Karátsony, id. Karátsony Emanuel, Gorove László a testvéreivel, Dániel Imre, 10. Dániel István senator, Novák Longinus, Dániel Tódor, Placsintár Dávid centumvir, Novák Emanuel, 15. Novák Péter a testvéreivel, Karátsony Kristóf, Karátsony Dániel, Kovrik Miklós centumvir, Lászlóffi Antal senator, 20. Bocsánczi Kajetán, Lászlóffi László a testvéreivel, Hámkovits Jakab, Placsintár János centumvir, Placsintár Joachim c. v., 25. Bocsántzi Elek, Simay Bogdán c. v., és Reg. perc., Jakabffi Jakab, Szarokány Kristóf, Szarokány Kajetán a testvéreivel, 30. ifj. Szarokány János, Szarokány Dávid senator, id. Jakabffi Antal c. v., Simai Lukács, Simay Gergely senator, 35. Bogdánffy Bogdán c. v. Bogdánffy Gergely senator, Bogdánffy Kajetán, Karátsony Joachim c. v., ifj. Jakabffy Antal testvéreivel, 40. Novák Gergely a testvéreivel, özv. Novák Auxentiusné a fiaival, özv. Verzár Joachimné a fiaival, Placsintár Lukács, Mártonffi Miklós, 45. Csomák Gergely c. v., Verzár János, Karátson Therezia, Jakabffi Tódor senator, Kovrik Márton archivarius, 50. Kovrik Simon a testvéreivel, Kovrik Gergely, özv. Bocsántzi Jánosné a fiaival, id. Bocsántzi Joachim c. v., Bocsántzi Kristóf, 55. ifj. Bocsántzi Joachim, Bocsántzi Salamon, Rátz Joachim senator, Jakabffi Emanuel, Kovrik Tódor főbíró, 60. Balta Gergely c. v. a fiaival; özv. Rátz Jánosné, Balta Márton senator a fiaival, id. Verzár Márton c. v. a testvéreivel, Mártonffi Kajetán c. v., Verzár Sándor senator, 65. Simai Antal, Novák Márton senator a fiaival, Novák Tódor c. v., Simay Kristóf, 70. Bocsántzi János, Bocsántzi Bogdán, Novák Kristóf, Simai Márton a testvéreivel, Simay Bogdán, 75. Simay Domokos, ifj. Simay Bogdán a testvéreivel, özv. Simay Lukácsné, Jakabffi Miklós, Jakabffi Kristóf, Szarokány Lukács, id. Szarokány János, 82. Placsintár Antal.

Szamosújvár városához tartozó „Kandia“ helységben lakó nemesek: Mán László, Papp Vászilika, Kedrisán Alexa,

Román Simon, Basa Zsigmond, Székely János, Kozma Mihály. Összesen 7.

Szamosújvár város majorjaiban lakó nemesek nevei: Szil István, Butuzán Máftěj, Koltza Tódor, Kerekes Mihály. (Vár. lev. 1805—1477 sz.).

9. Fejezet. A szamosújvári nemes családok.

„1817. máj. 22-én 4346 szám alatt, valamint 1818. márcz. 26-án 3171 szám alatt megparancsolta a főkörmányszék, hogy az idevaló polgárok armalis leveleinek copiáit küldjék fel. Ezen kegyelmes rendelet értelmében jelentjük, hogy ezen városban 17 familia levén megnemesítve, azok közül exhibeáltak armalis leveleket a következők: 1. Lászlóffi, 2. Szarokány, 3. Balta, 4. Govrik, 5. Simai, 6. Csomák, 7. Bogdánffi, 8. Bocsánczi familiák; azoknak pedig, kik kiköltöztek innen, neveik ily rendben következnek: 9. a Dániel család armalisa van Dániel Istvánnál Kuduban, vagy Erzsébetvároson Dánieléknál, 10. a Novák családé a nagyváradi káptalannál, 11. a Placsintáré Placsintár Györgynél Gyulán, 12. a Jakabffiaké Nagy-Váradon, 13. a Karátsonyiaké a Bánátban Karátsonyi Lázárnál, 14. a Gorovéké Pesten Gorové Lászlónál, 15. a Verzároké Verzár Mártonnál Magyarországon, 16. a Mártonfiaké Nagy-Váradon Mártonfi Kajtánnál, 17. a Rác familya fiágon deficiált.“ (Vár. lev. „Liber Expeditionum“ 1818—884. sz.).

10. Fejezet. A magyar tudományos akadémia legelső alapítója.

„A magyar tudós társaság eszméje több századon át élt a magyar tudós körökben.“ (Pallas-Lexicon I. kötet 233. lap). Bod Péter 1760-ban újra megpendítette az üdvös eszmét; de pénz-alap hiányában az félretétetett... Áusztriában 1769-ben alakult az első akadémia: Prágában ezen évben kezdett hozzá működéséhez a „Cseh tudós társaság.“

Míg annyi derék hazafi századokon át az akadémiának csak eszméjével foglalkozik, egy hazafias néptöredék: az örmény, melynek ősei Keleten a magyarok szomszédai voltak, (az örmény írókon kívül a magyar Thury is mondja [„Századok“], hogy a régi magyarok Árménia Udi nevű tartományában laktak) a „tett mezejére lép.“

1769-ben a szamosújvári örmények (ekkor csupán csak örmények laktak városunkban) minden felszólítás nélkül, csupán hazafiságból a létesítendő magyar tudományos akadémia („Magyar nyelv-mívelő társaság“) alapjára 3440 frtot ígérnek és ezen összegnek azon évi 5°/₁₀₀-os kamatját, a 172 frt és 80 krt azonnal ki is fizetik. (L. a városi levéltárban az 1769-ről örmény nyelven vezetett „defter“-t [a bevételről és kiadásról szóló számadási iratok]). A következő 1770 évben a mondott 3440 frtot a kincstár kezébe lefizetik a szamosújváriak. De aztán a pontosan vezetett és elég hiven megőrzött városi iratok közt erre a — közművelődés és példátlan hazafiság szempontjából — fölötte érdekes és fontos adatra vonatkozólag — több feljegyzés nincs...

Mihelyt átvette 1770-ben a kincstár Szamosújvár megbízottjaitól a 3440 frtnyi alapítványt, bizonyára azt elhelyezte az akadémia létesítéseig — gyümölcsözőleg vagy kiadta kamatra. Ez a pénz 1825-ig (tudvalevőleg az 1825. évi országgyűlésen hozta szóba az akadémia eszméjét felsőbüki Nagy Pál és ekkor ajánlotta fel Széchenyi István gróf az akadémia alapítására birtokainak egy évi jövedelmét) tehát 56 év alatt 5°/₁₀₀ mellett kamatos kamattal együtt felnőtt volna 52,863 frt 64 kr-ra — és a múlt 1898. év végeig, vagyis 129 év alatt szintén csak 5°/₁₀₀ mellett a kamatok kamatjával együtt 1,861.991 frt 84 kr-ra felnevedett volna... 1890. decz. 31-én tett az akadémia vagyona 2,300.000 frtot, most tenne a mi pénzünkkel együtt 4,161.991 frtnál is többet!

Azt, hogy hány évig kamatoztatta a kincstár Szamosújvár alapítványát, nem tudjuk; arról sincs tudomásunk, hogy mi sors-csapás érte pénzünket, vagy kinek kezén kallódott el az? Lehet, hogy I. Ferencz idejében az ország — szorult helyzetében — azt a francia háború rop-

pantnagy költségeinek fedezésére fordította. Mindezekre a kérdésekre azonban egyedül csak a kezelő kincstár aktái adhatnak határozott, kielégítő feleletet.

Mi ennél az eseménynél két körülményt sajnálunk. Sajnáljuk először azt, hogy pénzünk, mit szívesen megvontunk magunktól (mert minden gazdagságunk mellett sok mindenre volt nekünk is, mint új városnak, szükségünk; de mivel meggyőződésünk azt mondotta, hogy: „A haza mindenek felett“ és a római polgárral mi is azt tartottuk, hogy: „Salus reipublicae suprema lex esto“ — az ország legégetőbb szükségletének: az akadémiának első alapkövét tettük le), miért nem fordított — rendeltetéséhez képest — a kijelölt célra? De másodszor sajnáljuk azt is, hogy bár egyetlen egy hazai hisztorikus sem tartotta méltónak azt, hogy ezt a páratlan esetet: Szamosújvár város ezen példányszerű tettet történelmének lapjain megörökítette volna!

Azonban azt, mit mások elmulasztottak, ezen munka írójának elodázhatlan kötelessége örök emlékezetül feljegyezte. Ezen feljegyzésből fogja megtudni az utókor azt, hogy Szamosújvár városa megelőzte Séchenyi István grófot 56 évvel;¹⁾ de megelőzte — hogy ne szóljak e haza többi nemzetségeiről — a honalapító magyarságot is.

Ime tehát, míg mások a magyar nyelv megrontására törekednek és azt számüzik a templomból, az iskolából, a törvényszékek termeiből: az örmény a szép magyar nyelv művelésére — alapítványt tesz. (Az akadémia első rendszabásainak 1. §-a is így rendelkezik: „A M. T. társaság a nemzeti nyelv kiművelésén igyekszik egyedül“).

¹⁾ A nemes gróf ajánlatának mennyisége sem sokkal mulja felül Szamosújvár alapítványát. Ugyanis Széchenyi gróf birtokainak évi jövedelmét közönségesen 60.000 frtra teszik; a mi pénzünk pedig 5 % mellett kamatos kamattal együtt 1825-ig 52.863 frtra növekedett volna (a krajczárok elhagyásával), de 6 % mellett (pedig akkortájt már adtak 6 %-ot is, — városunk is kapott költsönadott pénzei után 6 %-ot) — több mint 60.000 frtra növekedett volna. Itt a devalvatiót azért nem vehetjük tekintetbe, mert midőn apáink a nemes alapítványt jószántan tették, nem tudhatták, hogy idővel be fog ütni ez a pénzügyi nagy csapás!

És ezen alapítványunk: „Monumentum aere perennius.“

VI. Cikkely.

II. József kora.

(1780—1790.)

1. Fejezet. II. József Szamosújvárt.

II. József kora.

II. József 1772-ben járt városunkban. Magyar-Láposról jött és innen Kolozsvárra ment. Ötvennégy kocsi volt számára kirendelve. Oly helyeken, hol éjjelre is megszállt, az étkek „listája“ ez: 70 font marhahús, 1 egész bárány, 1 borjú, 24 csirke, 3 récze, 2 töltött kappan, 2 pulyka, 4 font színvaj, 6 font irosvaj, 40 tojás, 2 véka (erdélyi) liszt, 2 font czukor, 8 citrom, 4 font szalonna, 4 font vese, különféle zöldség (zeller, petrezselyem, murek...), 100 fő káposzta, 2 font savanyú káposzta; bor, kenyér; konyhaedény; tálak, kés, villa, kanál; üvegnekeműek; 40 köteg szalma.

2. Fejezet. II. József, mint társ-kormányzó.

1766-ban II. József kormányzó-társa volt felséges anyjának, Mária Tereziának: „Ego N. N. juro per Deum vivum et aeternum, quod Sacratissimo Principi Domino Domine Josepho secundo Romanorum Imperatori, tamquam corregenti... (Corregnare: együtt uralkodni. Egy eskümintából. Vár. lev. 1766—50 sz.)

3. Fejezet. Jog-gyakorlat a Szászföldön.

A főkormányzók 1781. aug. 9-én kelt rendeletével megengedi, hogy az erdélyi nagyfejedelemség azon polgárai, kik a magyar, székely vagy más nemzetekhez (tehát az örmény is) tartoznak, bármely szász városban házat és telket vehessenek és birhassanak. („...pro futuro penitus abrogandum et tam Hungariae et Siciliae nationibus, quam aliis M. hujus Principatus Civibus liberam facultatem

Domos Fundosque in omnibus civitatibus Saxonice acquirendi ac possidendi concedendamque decrevit Sua Majestas.“ Vár. lev. 1781—129 sz.).

4. Fejezet. Koronajavak eladása.

II. József folytatja a koronára szállott birtokok eladását. A ki ezen időben a „temesi bánát“-ban földbirtokot vett, donationalis nemességét kapott díjtalanul. A Vár. lev. 1781—147 számú iratában ez olvasható: „Regia Diplomata Donationum in hoc tractu Temesiensi Bona sibi comparantibus juxta Legum Regni Hungariae tenorem et quidem absque Taxa expedientur; proinde quivis, qui in conjuncto nunc cum Hungariae Regno Banatu Bonum aliquod adipiscetur, Donatione obtenta Indigenatus et Hungariae Nobilitatis itemque Iurium, immunitatum ac praerogativarum cum iisdem connexarum, ea tamen cum conditione, ut praefatam Nobilitatis vel Indigenatus Taxam pro iis persolvat, particeps fiat.“ — Perjámos ára 310496 frt; Elemért az örmény Kiss család vette meg 159562 frton, ellenben Beodrát a gróf Karátsonyiak öse vette meg 85948 frton. Zombor 62504 frton kelt el; Ittebe-ért adott az örmény Gorove 434529 frtot. Bécsben 1781. áug. 1-én árverezték, de egy néhány birtokot eladtak Temesvárott is. (Vár. lev. 1781—88 sz.).

5. Fejezet. Örményhez fordult az, kinek valami jeletékeny dologra volt szüksége.

A sok eset közül itt csak egyet mondok el: Fabris „commandirozó generalis“ szamosújvári örmény által rendel magának farkasbőr-bundát. Az örmények hoztak is egyet Galicziából, mit Jakabffy Kristóf főbíró innen Issekutz Antal nagyszebeni örmény kereskedőhöz küldött, hogy ez személyesen adja át azt a tábornoknak, ki a bundáért 20 aranyot adott — 1784-ben. (Vár. lev. 1804—1015 sz.). Ebből az esetből több következtetést vonhatunk: 1) Némely ipar-ág ekkor tájt még alsó fokon állott országunkban. 2) Még a szücs-árú kereskedést is örmények közvetítették. 3) A megbízó — mivel teljesen bizott az ör-

mény becsületességében — nem szabta meg a megveendő tárgynak árát, hanem a vevőnek szabad kezét adott...

6. Fejezet. Az uralkodó rendelete Erdélyt tizenegy megyére osztsza.

Mindkét örmény város keletkezésük óta önálló volt: Szamosújvár nem tartozott sem Belső-Szolnokhoz, sem Dobokamegyéhez, úgy szintén Erzsébetváros sem volt Küllömegyébe kebelezve. II. József rendelete, mely Erdélyt tizenegy megyére (a tervezetben előbb tíz volt) osztotta, 1784. aug. 10-én hajtatott végre. (L. a főkormányzónak 7558 sz. alatt kelt iratát!). Ezen rendelet véget vetett volna a két testvérváros önállóságának is, ha néma megnyugvással nézik az örmények azt, hogy miként semmisíti meg drága pénzen szerzett kiváltságait egy önkényes rendelet. De nem várták a csapást tétlenül. Szamosújvár a következő „protestatiót” adta be:

(„Ad excelsam commissionem regiam [Losonczy br. Bánffy Farkas, gr. Kemény Farkas, Türi László titkár és Salmen Márton] et inelytam generalem universitatis Cottus Szolnok Int. cum comitatus Doboka sup. processu uniti — protestatoria insinuatio — Communitatis privilegiati oppidi Armenopolis.“)

Nos Nicolaus Dániel iudex primarius tertio mecum juratis Senatoribus et ordinario notario item Emanuel Novák et Christophorus Jun. Karátsony oratores oppidi privilegiati Armenopolis in nostris propriis et ab officiis reliquorum universorum concivium et inhabitatorum oppidi Armenopolis nominibus et in Personis in praesentia et in facie Excelsae commissionis Regiae et Generalis Congregationis inelyti Cottus Szolnok Inter. cum Cottus Doboka superiori processu uniti comparuimus ad dictum gratiosi Decreti Excelsi Gubernii Regii die 10. aug. a. c. 1784. Nro 7558 ad nos quoque exarati . . . puncto 21-o, quo oppida generaliter in publicis suis negotiis seu Politicis, sive Oeconomicis Jurisdictioni Comitatus subesse, et restricte ad Iudicialia tantum propriae Jurisdictionis fore, ac in illis etiam appellationes ad inelytas concernentium circulatorum Tabulas continuas facere debere innuuntur, assertum iri praevideatur oppidum quoque nostrum praefatum Szamosújvár Jurisdictioni isthujus Cottus in Politicis et Oeconomicis administrationibus omnino subiecti, cum autem confidamus, probe satis notum esse Excelsae Commissioni Regiae et inelytae universitati Communitatem nostram privilegiatam omnino fuisse tum in eo, quod locas, ad quem condescendimus in gremio isthujus Cottus

dicatur Oppidum municipale Armenopolis; cum vero quod communitas nostra in civilibus ab excelso Gubernio Regio, in Oeconomicis autem ab excelso Thesaurariatu Regio dependeat, cum denique respectu causarum sic dictarum, quod illae ad Magistratum oppidi nostri, qua primam instantiam debitò modò discutendae per querulantes deferantur, dein vero, rei merito ita expostulante ad antefatum R. Thesaurariatum, si de Oeconomica, si vero de civili agatur, ad inelytam Tabulam Reg. Judiciariam, vel excelsum Gubernium pariter Regium pro differentia earundem causarum maturioris revisionis ergo appellentur: a quartior. Militarum, condescensionum, Praejuncturarum et aliorum his similium onerum subportatione Communitas nostra exempta permaneat, prout haec omnia fusius adhuc repandere poterit Privilegium Augustissimae quondam Imperatricis Magnae Mariae Theresiae Communitati nostrae die 17-a mensis aprilis anno 1758. reflexe ad aliud a die 17-a octobris anni 1726 praevigens Dior. quondam Imperatoris Caroli VI-i similis contextus Privilegium clementer indultum ac in generalibus isthujus Principatus Transilvaniae comitiis suo modo publicatum et ab omni contradictione depuratum, de praesenti quoque pro informatione, si necesse foret exhibendum. Faventer protecta hoc Privilegio Communitas nostra negotiationi et commercio in suis Individuis intenta, Principi et Patriae utilis est habita, ideoque arbitraremur Communitatem nostram suo privilegio nunquam abusam, nec ante perlecto Benigno Rescripto mediante ab usu ac Beneficiis indultis et immunitatibus ejusdem Privilegii praecludi et Jurisdictioni Comitatus per puncta antelata praesinuati Privilegii exclusae in Politicis et Oeconomicis atque Causarum appellationibus subjeci. Si tamen excelsa Commissio Regia, atque inelyta Universitas praeter opinionem nostram et tenorem Privilegiorum nostrum oppidum Armenopolis Comitatus Jurisdictioni modalitate puncto 21-mo antefati Rescripti Regii expressa subjectum nominanter declararet, quoniam ex eo certo praesagiat privilegia sua alioquin ex dispositione Legum et altissimarum Affidationum et ut confidimus Inelytae quoque universitatis sensu, opinione et judicio valitura, non leviter saucianda, quin et jam citra ullum nostrum demeritum evanitura, insuper et simul vereatur praestationes, quoque praeter considerationem etiam antelati Privilegii Statui Communitatis desolationem in supportabiles una cum Jurisdictione Comitatus, quales sunt Hospitum Condescensiones Praejuncturarum et naturalium ac id genus similium antefato Privilegio exexcluserum per Comitatus Plebeos et rurales administrari et exhiberi Solitorum, possibiliumque nostrae tamen Communitatis Individuis nullis plae extravillanis ruralibusque appertinentiis provisus; Sed negotiationi et questurae extra lares et Principatum etiam plerumque insudantibus et dissentis insupportabilium exhibitiones irreptum ituras vel saltem exigi tentandas. Proinde Jurisdictionis Comitatus reverentia suo

loco relicta, Communitas Armenopolitana penes Altissimam affidationem Imperatoriam erga etiam Motabilis aeris persolutionem ad locum, qui nunc Armenopolis dicitur condescensa, ne per suam taciturnitatem privilegio suo abuti censeatur, penes hanc demississimam declarationem omni cum reverentia demississime insunat velle. Ad Augustissimam Majestatem pro sui in Privilegiis suis pro Condescensione ad praedictum locum indultis adeoque Legem facientibus manutentione suppliciter recurrere. Confisa Clementissimum Principem precibus insinuantis Communitatis in Legibus altissimis affidationibus, Rationibusque status ejusdem fundandis et fusius explanandis ac quantocius de genu porrigendis permovendum; ad manutentionem et confirmationem exhibendorum juste simul ac utiliter impertitorum Communitatis Armenopolis. Tamdiu vero, quoad Benignam desuper Resolutionem impetrare supplicans communitas valeret, humillime instat ex R. Commissio et universitati dignabuntur Jurisdictionem ad nostram communitatem non extendere, vel saltem praestationes privilegialiter exclusas non exigendas ordinare gratiosam resolutionem exorantes profundo in venerationis cultu emorimur.

Nicolaus Dániel
judex primarius.

Emanuel Berkai
not. Armenopolitanus.

Ezen tiltakozó iratban városunk arra kérte a végrehajtó bizottságot, hogy e rendelet hatályát ne terjessze ki városunkra addig, míg küldöttségünk vissza nem jön az uralkodótól. És az igazságos uralkodó, ki szándékainak megvalósításától senki kedvéért sem állott el, — küldöttségünk méltányos okait kegyes figyelmére méltatván, a két örmény várost, melyek mindegyike addig „privilegiatum oppidum“ (kiváltságokkal ellátott mezőváros) volt, a szabad kir. városok sorába iktatta és így nem kerültek azok — megyei hatóság alá!

7. Fejezet. A katonák elszállásolása.

Hosszabb tartozkodás végett annyi katona jött 1785. év elején Szamosújvárra, hogy azokat mind a várban elszállásolni nem lehetett. Azért a város küldöttei: Jakabffy Kristóf főbíró és Gorove Kristóf kéri a kormányzékot, hogy vegye a város lakosságának: a kereskedőknek, kiket kereskedésük folytatása távol tart házaiktól, — helyzetét figyelembe és a katonák közül azokat, kik a várban el

nem férnének, helyezze át a mi falunkba: Szamosújvár-Némethibe. (Vár. lev. 1785—33. sz.).

És a derék küldöttek eljárását siker koszorúzta: a katonák csakugyan Némethibe vitettek. („Sua Mtas Sacratissima benigne jubere dignata est, ut oppida in pacifico praehabitorum privilegiorum usu relinquuntur, oppidum autem illud [Szamosújvár] ab onere quartiriali disertis verbis exemptum habeatur.“ E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Cibinii die 12 apr. 1785.)

8. *Fejezet. Szamosújvár a szabad királyi városok sorába emelkedik.*

„Méltóztatott Eö Felsége maga sub 8 praesentis költ udvari Decret. meghatározni, hogy minekutána ez eddig mezővárosi szabadsággal (oppidum) birt Szamosújvár sub 9-a Sbris 1786 költ Privilegiuma által szabad és (Regius) várossá emeltetett és az által minden más (szabad) K. városhoz hasonló nemesi praerogativát nyert volna magának. . . Az említett Privilegium publicatiója sub 21 junii 1787 esett meg.“ (Vár. lev. 1787—374 sz.).

9. *Fejezet. Polgári házasságféle.*

II. József idejében a pap kötötte össze a templomban a házasulandó személyeket, de a menyekzöt megelőző háromszori hirdetést a városi polgári hatóság végezte; ez a hatóság adott felmentést is a másod- és harmad ízben törtéző hirdetések alól. Ime két eset:

„A. R. D. Abrahamus Méhesi Parochus Valachorum Graeci-ritus Unitorum in loco Kandia¹⁾ dicto residentium pro parte Muntyán Juon in Kandia residentis et Theodora in capillis constituta ex Szamosújvár-Némethi copulari intendentis propter brevitatem Bacchiferiarum quod 2-dam et 3-am promulgationem sponsalitorum dispensationem supplicat. — Ex praeallegata ratione, quatenus personae matrimonio jungi volentes Jurisdictioni nostrae subsunt, quoad 2-dam et tertiam promulgationem insinuata dis-

¹⁾ Városunknak egyik része neveztetik Kandia-nak.

pensatio conceditur.“ (Vár. lev. 1788. febr. 24-én tartott ülésről vezetett jegyzőkönyv 69. sz.).

Dregán Danig örmény is kért a várostól dispensatiót.

10. Fejezet. A törvénykezés nyelve.

Az egész országban a németet teszi az uralkodó a törvénykezés nyelvévé. (Vár. lev. 1788—76. sz.).

11. Fejezet. Ima a beteg uralkodóért.

„Mivel néhány nap óta az uralkodó betegeskedik, egészségének visszaadása végett 3 napon át imádkozást rendel“ a főkormányshoz. (Vár. lev. 1790—54. sz.).

12. Fejezet. II. József halála.

1790 febr. 22-én távozott el az élők sorából ez a lányszü uralkodó. A gyászolás módját a városi levéltárban 1790—61 sz. alatt levő akta sorolja elő. Báró Kemény Samú, Belső-Szolnokmegye főispánja II. József lelki üdveért ápr. 13-án, 14- és 15-én tartandó szent-miséket rendel. (Vár. lev. 1790—63. sz. Az a nyilatkozat, mely II. József politikai intézményeinek eltörléséről szól, a városi levéltárban 1790—72. sz. alatt látható!).

VII. Czikkely.

II. Lipót kora.

(1790—1792).

1. Fejezet. II. Lipót megkoronáztatása.

II. Lipót kora.

„Felséges Római Császár második Leopoldus, mint Magyarország királya az elmúlt nov. 15-én illő pompával szerencsésen megkoronáztatván: parancsoltatik Kegyelmeteknek ezennel, hogy ezen örvendetes hírt minnyájoknak tudtára adgyák, ezen szerencsés történetért pedig az Ur Istennek hálát adgyanak. E Regio M. Princ. Trans.Guber. Claudiopoli die 6 xbris 1790.“

(Vár. lev. 1790—194 sz.).

2. Fejezet. „Honorarium“ a megkoronázott királynak és királynének.

„Minthogy az országgyűlésére egybegyűlt Tekéntetes Nemés Rendek több közjora czélozo törekvései között aztat is végezték, hogy tartozó Hivségeknak és buzgo szereteteknek jeleül, melyet dicsőségesen uralkodo felséges örökös Fejedelmünkhöz lánognak, példája szerint a régibb időknek, követvén Eleinknek hasonló dicséretes tselekedeteket — bizonyos summa honorarium Ő Felségének bemutatassék.“ Koronázási ajándékban a királynak adtak 40.000 és a királynének 20.000 frtot. Ezt az összeget a „provincialis exactoratus“ tizennyolcz helység közt úgy osztotta fel, hogy abból Szamosújvárra 3434 frt 38 kr. és Erzsébetvárosra 3411 frt 45 kr. esett.

3. Fejezet. Szamosújvár legelső követei.

Városunk 86 évig (1700—1786) kiváltságolt város („oppidum privilegiatum“) volt. Az oppidumok pedig — a hazai törvények értelmében — követeket nem küldhettek az országgyűlésre. Csak 1786. decz. 27-én emelkedett Szamosújvár a szabad királyi városok („Libera Regiaque Civitas“) sorába. Az a becses kiváltságlevél (privilegium), melyet II. József kegyességétől nyertünk, városunknak is megadta a követküldési jogot. — II. József országgyűlést nem tartott; két követünk tehát 1790. decz. 12-én jelenik meg első ízben a kolozsvári országgyűlésen. B. Rall lovassági tábornok volt a gyűlés elnöke. (Vár. lev. 1791—119 sz.).

A főkormányzéseknek 1791—158 sz. alatt kelt („Claudiopoli die 13. 7-ber“) leiratának következő soraiból is: „Tudtára esett kétségkívül Kegyelmeteknek, magok Biztos Követek által az ország rendeiének abban is lett meghatározása“ — látszik hogy 1790 decz. havában Kolozsvártt megtartott országgyűlésen jelen voltak követaink.

4. Fejezet. Kisebbitő cím.

Mivel a „hitlés bevételére“ a főkormányzék által Szamosújvárra küldött bizottság városunkat „oppidum pri-

vilegiatum“-nak nevezte a kiállított bizonyítványban, a város a következő felterjesztést intézte a kormányshoz:

„Felséges kir. Gubernium! Az uralkodó Felséghez tartozó hűség hűtlésének a mi városunktól is, mint Ő Felsége több valóságos hivei között a hűségben nem utolsóktól tartozott hűlés bevételére tekintetes nemes Belső-Szolnokvármegye mélt. gróf főispánját (Kornis Zsigmond) és azon nemes vármegyéből a tekintetes nemes haza közelebről tartatott közönséges Gyűlésére rendelt Deputatus urakat méltóztatván a fels. kir. Gubernium ki-nevezni, — azon mélt. és tekint. Urak, minekutánna mi közinkbe jöttek az uralkodó Felséghez velünk született hűséget, valamint hogy mindenkor e világi főbb gondjaink nagyjobbnak tartottuk, úgy az arról való hűlés letételében is nagy örömmel megbizonyítottuk; mely hűlésnek kész engedelemmel és örömmel lett letételéről midőn bizonyág-levelet kívántanak volna készíteni a nevezett Biztos urak — vettük észre, hogy városunkat oppidum privilegium nevezettel akarták illetni. Minthogy pedig boldog emlékeztű felséges II. József Császár és Erdély valóságos, minden ellenmondás nélkül való törvényes Fejedelme városunkat a privilegium oppidum nevezet alól kivenni és királyi város nevezettel ajándékozni méltóztatott 1786. esztendő xber 27-dik napján költ és a felséges kir. Gubernium által 1787. esztendőben 1484 sz. alatt kihirdetett királyi pecsétes és annak módja szerint költ kegyelmes Levele által. Azon királyi város nevezet meghagyta a mostan dicsőségesen uralkodó Fejedelem is ez esztendő júniusnak 18. napján 4124 sz. alatt költ és a haza akkor állot közönséges Gyülekezetéhez (országgyűlés) intézett azon rendelésében, melyben azt rendelni méltóztatott, hogy minden privilegiumaink azon részeiken kívül, melyekben az Haza közönséges Törvényeivel ellenkeznének, — közönséges articulusok által bátorságosokká tétessenek és a megadott királyi városi nevezettel az úgynevezett Taxalis Helyek közé számíttassunk: Ezen okokra nézve nem lehetett megnyugvásunkat adni, hogy a mi városunk privilegium oppidumnak neveztessek oly emlékezetes és hosszú időre maradandó Levélben, magok a Biztos urak

ellenben szabad királyi nevezetet a mi városunknak adni nem kívántanak fennálló privilegiumunk tartása ellen. Kénytelenítettünk ezért fels. kir. Guberniumhoz folyamodni, méltóztasson a szabad kir. nevezetet nekünk megadni azon készitendő Homagiale Instrumentumban. Különös kérdésnek tartjuk mi ugyanis azt, hogy a kir. városi nevezet illik-e a mi Helységünknek és azokkal a privilegiumokkal, melyekkel a haza többi királyi városai élnek, — élhetünk-e mi is, vagy nem, míg közönséges articulushoz által megadatnék az nekünk. Ez utolsó kérdésbeli dolgokhoz, hogy a Hazának megnyugvása és azokról való közönséges articulusa kívántatik, önként megismerjük; s ugyanazért folyamodtunk és kértük az Haza közönséges gyűlésebeli Méltóságos és tekint. Rendek az iránti jó hajlandóságát. Az első kérdéstről pedig úgy vélekedünk, hogy királyi város nevezetet a törvényes Fejedelem önnön magától állandó adhatott nekünk és azt senki el nem tagadhattya tőlünk. Annnyival inkább reméllyük, hogy a felséges kir. Gubernium azt mi nekünk megadni méltóztatik, mivel hogy arról való privilegiumunk maga közben jövelele által hirdettetett ki. Ilyetén alázasatos kérelmünk mellett örökös tisztelettel vagyunk, a fels. kir. Guberniumnak alázasatos szolgálai: Szomosújvár város magistratusa és választott közönsége.“

Erre a főkormányshék ezt írta:

„Resolutio: Mai napon megparancsoltatott Belső-Szolnokvármegye Feő-Ispányjának Gróff Kornis Sigmond eo Kegyelmenek, hogy az könyörgőknek kérések szerint azoknak várossát az Hitlésről készitendő Instrumentumban szabad kir. városnak tétessék fel és annak nevezessék. E Regio M. Princ. Trans. Gubernio. Claudiopoli die 14 8-bris 1791. Extrad. per Ioannem Sándor secret. Guber.“

II. Lipót halála. Ez a jó fejedelem 1792. márcz. 1-én halt meg. Utána fia: I. Ferencz következett.

Kisebb közlemények.

A patriárkha halála. Konstantinápolyból május 3-i kelettel jelentik: Tegnapelőtt, épen akkor, a midőn — a görög-orthodox egyház húsvéti ünnepén — óriási közönség jelenlétében az ünnepléses isteniszteletet tartotta az örmény papság, rövid beteges-

kedés után lehunyta szemeit a rezidentiájában X. Ázárián István az örmény-katholikus patriárkha; 72 évet élt; 1881 jún. 24-én neveztetett ki patriárkhnak, a midőn elődje, IX. Hászun Péter bibornoki kalapot nyert Leo pápától. Ázárián Konstantinápolyban született s az itteni örmény seminariumban nyerte első kiképeztetését. Majd Rómában, a de Propaganda Fide-kollegiumban nagy kitüntetéssel folytatta a tanulmányait. Jeles nyelvtudós volt s a theologia mellett teljes buzgósággal a bölesészeti tanulmányoknak szentelte magát. Kiváló tehetségei csakhamar irányadó befolyáshoz juttatták az örmény kath. nemzeti tanácsban. Tetemesen növelte a tekintélyét az a körülmény is, hogy ismételve is római missziókra alkalmazták. Az örmény katolikusokat ő képviselte a vatikáni oecumeni zsinaton: a sultánnak rendkívüli képviselője volt a mostani pápának különböző jubileumain. — Alig néhány órával a halála után, jobb létre költözött Ohánneszján, az angorai örmény kath. püspök is, a kit az itteni örménység a leg-hivatottabbnak tekintett a patriárkhai méltóság betöltésére. A patriárkhát az örmény katolikusok vegyes tanácsa választja három jelölt közül, a kiknek előbb meg kell nyerniök a sultán helybenhagyását, utóbb pedig a római széknek a végleges szankcióját. Az örmény kath. egyházhoz tartoznak a patriárkhátuson kívül: négy érsek, tizenkét valóságos és hét „in partibus” püspök. Kiterjed továbbá a patriárkhátus egyházi felsőbbsege hét perzsiai és egy oroszországi püspökre és a mechitaristák bécsi és velencei rendfőnökeire is.

Irodalom és művészet.

Örmény költemények németül. Folyóiratunk X-dik évfolyamának egyik helyén azon örvendetes hírt közölhettük, hogy egy amerikai armenophil kisasszony sikerült angol fordításban 60 örmény költeményt adott ki egy kötetben: „Armenian poems. Rendered into English Verse. By Alice Stone Blackwell. Boston, Roberts Brothers, 1896. — Most örömmel adunk hírt egy újabb örmény költészeti gyűjteményről, melyet Leist Arthur német költő adott ki az Armenische Bibliothek-ben: „Armenische Dichter. Uebersetzt von A. Leist. Dresden und Leipzig, 1898.“ 8° 83. lap. E sok tekintetben igen kiváló munka a következő költők alkotásait tartalmazza sikerült német fordításban: Szeját (Mádathiánch) 1 költemény, Durián 7 költ., Pátkánián Raphaél 8 k., Besiktháslián 4, Álisán 2, Csobánián Árság 2, Hovhännisziánch 2, Dodochián 1, Sáházizján 2, Száját-Nova 7. Azonkívül még számos népdal remek fordítását találjuk meg e kötetben. Azon tisztelt olvasóinknak, kik az örmény szépirodalom iránt érdeklődnek, és a német nyelvet írásban is birják, melegen ajánljuk ezt a kötetet. Megrendelhető bármely könyvkereskedő által. Kiadó: Wilhelm Friedrich, Leizig. Az Abgar Joannissian szerkesztette „Armenische Bibliothek“ minden egyes kötetének ára 1¹/₂ márka, körülbelől 1 frt.

Katholikus könyvkereskedés. Rég érzett hiányt pótol a Szent-Gellért kath. műintézet igazgatósága azon elhatározásával, hogy üzletét bizományi könyvkereskedéssel bővíti ki. Sajnos, ezideig nincs Magyarországon könyvkereskedés, mely kizárólag a kath. irodalom termékeit terjeszti és így a szétszórtan megjelent katolikus művek igen nehezen voltak hozzáférhetők. A Szent-Gellért kath. műintézet könyvkereskedése összpontosítani fogja ugy a hazai, mint a külföldi katolikus irodalom termékeit, mely körülmény a pangó kath. irodalomnak lendületet fog adni. Az intézet nemsokára kibocsátja könyvjegyzékét, melyet kívánatra szívesen megküld bárkinek, ki eziránt hozzá fordul. A Szent-Gellért kath. műintézet, mely saját kö- és könyvnyomdájával, könyv- és hírlap kiadóhivatallal bír, Budapesten, VIII. kerület, Práter-utca 44. sz. alatt van.

Közgazdasági élet.

Ünnepnapon nincs vásár. Nem tagadhatjuk meg egy közéleti legujabb esemény fölött érzett hazafias örömnünknek, irói tisztünkhez képest, nyílt szóval kifejezést adni, — midőn megemlékezünk az új kereskedelmi miniszternek, egy ellenzéki (néppárti) interpellációra adott, s az interpelláló képviselő által is megnyugvással fogadott válaszárol; mely szerint a miniszter kijelenté, hogy kiváló figyelmet fordít arra, „hogy a vásártartás által a vásár- és ünnepnapok sehol meg ne zavartassanak; mert — mint ugyancsak a miniszter úr igen helyesen megjegyzé — „a kormánynak határozott kötelessége a vallásosság fentartása, védelme és biztosítása!”

Mi ujság az örmény világban?

A bulgáriai örmények tettek ugyan az elhunyt jó Mária Lujza fejedelemné sírjára virágkoszorút; de hogy határtalan tiszteletök jele állandóan látható legyen: aranyozott ezüst koszorút rendeltek Bécsből. Az elkészült értékes koszorút a philippopolisi örmények küldöttsége, mely Sirineán, Thámireáncz és Khurdeán személyéből állott, — helyezte rendeltetése helyére. Azután a küldöttség fejedelmi fogadtatásban részesült, hol ékes, de megható szavakban adott kifejezést azon megmérhetetlen fájdalomnak, mit érez a kipótolhatlan veszteség felett. A fejedelem „a hív örménység rokonszenves érzelemkifejezését enyhítő balszamnak, vigasztaló irnek tekinti, a részvét ezen önkényes megnyilatkozását köszönettel fogadja és meghagyja, hogy megelégedését adják tudtára küldöiknek: az örménységnek is.”

Felelős szerkesztő és kiadó-tulajdonos: SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvárt, Todorán Endre „Aurora” könyvnyomdája.
